

- повід. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 11–13 травня 2000 р.; за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2000. – С. 189–193.
5. Кость С. А. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. / С. А. Кость / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Львів, 2002. – 217 с.
 6. Крупський І. В. Українська релігійно-церковна періодика і проблеми національного державотворення / І. В. Крупський // Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повід. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 19–20 грудня 1997 р.; за ред. М. М. Романюка. – Львів, 1997. – С. 186–190.
 7. Павлюк І. З. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр. / І. З. Павлюк; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики. – Львів: Камеляр, 2001. – 285 с.
 8. Скленар І. Сучасна церковна преса в Україні: головна проблематика / І. Скленар // Вісник Львівського університету. Сер. Журналістика. – Львів, 2003. – Вип. 23. – С. 257–269.
 9. Школьна О. Д. Мета і функції провінційної релігійної періодики кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на прикладі видань Катеринославської губернії 1872–1917 рр.) / О. Д. Школьна // Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повід. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 11–13 трав. 2000 р.; за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2000. – С. 400–403.
 10. Юраш А. В. Сучасна релігійна преса та її прями попередники / А. В. Юраш // Вісник Львівського ун-ту. Сер. Журналістика. – Львів : Світ, 1995. – Вип. 19. – С. 23–30.

Рожило М. А. Концепція трактовки морали сквозь призму літературно-художественних произведений (на матеріалі волинської православної преси періода 1922–1939 гг. В статті на матеріалі журналістських текстів на колонках православної преси Волині періода 1922–1939 гг. очерчено концепцію трактовки морали сквозь призму літературно-художественних произведений. Проаналізовані публікації журналів «За Соборність», «Путь», «Церковь и народ» с точки зрення освіщення морально-етической проблематики. Отмечено, что проекция основ христианской морали через призму літературно-художественных произведений православных масс-медиа на сознание читателей дает возможность Церкви декларировать свою позицию и, таким образом, влиять на аудиторию.

Ключевые слова: мораль, православная преса, літературно-художественный, проблематика, концепція, Волинь.

Rozhylo M. A. Conception Interpretations of Moral Through the Prism of Literary and Artistic Works (on Material of the Volyn Orthodox Press of Period 1922–1939. In the article on material of journalistic texts on the columns of the orthodox press of Volyn of period 1922–1939 outlined of interpretation of moral through the prism of literary and artistic works. The publications of magazines are analysed «For Collegiality», «Way», «Church, and people» from point of illumination of moral and ethics problems. It is marked that the projection of bases of christian moral through the prism of literary and artistic works of orthodox mass-media on consciousness of readers enables to declare the position and, thus, influence on an audience Church.

Keywords: moral, orthodox press, literary and artistic, problems, conception, Volyn.

Адреса для листування: marija_levchuk@ukr.net

УДК 007: 304: 070.43

Катерина Серажим – доктор філологічних наук, професор
Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Композиція та архітектоніка тексту: принципи редакторського втручання

У статті розглядаються особливості редакторської роботи на рівні структурної організації журналістського тексту. Авторка розмежує композиційну структуру художнього та нехудожнього тексту, з'ясує співвідношення поняття композиція журналістського твору зі спорідненими поняттями сюжет і архітектоніка тексту. Спираючись на міркування сучасних вчених, дослідниця виокремлює два види редагування журналістського тексту – універсальне та спеціальне і визначає їх специфіку. У статті зазначається специфіка редакторського розгляду композиції тексту та його важливість, а також необхідність

розгляду структури основної частини. Підкреслюється визначальний вплив жанроутворюючих факторів на композиційні особливості журналістського тексту, основою яких у свою чергу є елементарні типи змісту – розповідь, опис, міркування, заклик. Вони зумовлюють логіку розгортання змісту. Дослідниця висвітлює специфіку редакторської роботи із кожним із зазначених вище типів змісту, показує вирішальну роль факту в аргументації журналістських текстів і залежність розташування композиційних вузлів на площині тексту від авторського задуму. Авторка формулює три основні вимоги до композиції журналістського твору та завдання редактора у роботі з ним.

Ключові слова: композиція, сюжет, архітектоніка, журналістський текст, редакторська робота, типи змісту.

Постановка наукової проблеми. Робота редактора невід’ємно пов’язана із композицією тексту та архітектонікою. Тому варто розглянути детальніше, в чому полягає їх суть. Теоретики журналістики не одностайні у своєму ставленні до композиції. Так, одні наголошують на її цілковитій самостійності, інші, навпаки, – не бачать різниці між нею і, скажімо, сюжетом чи архітектонікою. Мають, звичайно, рацію ті, що відводять композиції чільну роль у творчому процесі й зараховують її до однієї з важливих частин форми у журналістиці.

Різне розуміння композиції позначилося і на визначенні її як поняття.

Композиція (лат. *compositio* – складати, створювати, поєднувати, компоувати) – зумовлене задумом та змістом структурування літературного тексту поєднання частин, компонентів, їх гармонія, співвідношення.

Ця дефініція лаконічна і водночас містка, повна. У ній добре простежується діалектика елементів категорій змісту і форми, а саме: діалектична обумовленість композиції ідейно-тематичними засадами кожного конкретного виступу. Крім того, наведене визначення дає розуміння того, що композиція – це не якое механічне нагромадження фактів, подій, явищ, а таке їх співвідношення, яке дозволяє якнайкраще реалізуватися авторському задумові, ідейно-концептуальній спрямованості тексту.

У художньому, художньо-публіцистичному тексті композиція формується з художньо осмислених і вмотивованих елементів: деталей, описів, діалогів портретів, сцен тощо. У журналістському виступі цими складниками виступають ядро і подробиці факту, факт чи система фактів і висновків, що з них впливають.

Відповідно розрізняють композицію художнього твору, що ґрунтується на сюжеті, й композицію нехудожнього твору (того, який не належить до творів художньої літератури), що ґрунтується на плані, тобто йдеться про художній образ у першому випадку й логічну структуру – у другому.

Важливо, однак, зрозуміти, що суть композиційної структури журналістського тексту виявляється не в окремих елементах, а в органічній їх взаємодії. Водночас композиція – це певна система зв’язку складників редакторської роботи над текстом, їхня взаємозумовленість і єдність як цілого. Така система передбачає:

- доцільну збалансованість між окремими частинами ідейно-тематичного наповнення тексту;
- пропорційне співвідношення факту і висновків, що з нього випливають;
- розумне дозування логічних міркувань та художніх образів.

Найбільше журналістського тексту стосуються перші дві позиції, оскільки журналіст має справу переважно із фактами, їх осмисленням, аналізом та узагальненням. І від того, як він зуміє застосувати всі ці чинники, в яких пропорціях вони постануть у тексті, залежить успіх публікації.

Виклад основного матеріалу. Сутність композиції можна краще збагнути, коли розглядати її в контексті споріднених із нею понять. Таких, як сюжет, архітектоніка тощо. Нагадаємо, що сюжет у журналістському тексті – розвиток і утвердження певної думки. А архітектоніка – структура предмета чи явища, система його найсуттєвіших компонентів. Іншими словами, архітектоніка – «зовнішня» модель журналістського тексту, де чітко окреслені всі її складники: заголовок, перша фраза (зачин), основна частина, остання фраза (кінцівка). Якщо сюжетність, скажімо, нарису – це внутрішня його модель, композиція – відповідна їй опора (із пропорційно співвіднесених частин тексту), то архітектоніка – зовнішнє вираження його структури.

До слова, М. Тимошик виокремлює «два найголовніші блоки видів редагування: загальне (універсальне) та спеціальне» [1, с. 120].

Загальне редагування передбачає цілісну систему роботи редактора над оригіналом, яка забезпечує його довершеність за змістом, формою і зручністю для користування читачем (споживачем). Основними складовими цього виду редагування є усунення логічних та фактичних помилок. Тоді як спеціальне редагування можна поділити на літературне, наукове та художньо-технічне редагування. І якраз технічне редагування за М. Тимошиком передбачає детальне втілення в матеріалі художнього і графічного задуму видання. Воно включає технічні параметри складання і верстки, шрифтову палітру складання, величину та гарнітуру шрифтів, відступи, спуски, підверстки. Отже, бачимо, що всі аспекти редагування не входять до загального поняття редагування, а дослідник виокремлює два основних види редагування, тим самим показавши важливість всебічної роботи редактора над текстом, його композицією, структурою, оформленням.

Повертаючись до архітектоніки, варто наголосити, що структурування тексту є вдалим тоді, коли стрижнева думка має:

- 1) вдале започаткування;
- 2) успішний подальший розвиток;
- 3) таке ж вправне завершення.

Сюжетна лінія тексту, або стадії сходження й утвердження провідної його думки, має витримуватися в певних параметрах.

Взаємодія між сюжетом і композицією – явище внутрішнього, глибинного порядку. А взаємодія між ними й архітектонікою лежить на поверхні, проявляється наочно. Коли внутрішня структура тексту добре продумана, то це обов'язково позитивно позначається на зовнішній його будові. За такої взаємодії сил усі компоненти архітектоніки складаються у формулу, де заголовок несе у собі відчутний потенціал задуму, зачин відзначається необхідною (саме для цього виступу) динамікою, основна частина переконує оптимальною збалансованістю її складників, а закінчення – вмотивованою достатністю і кількох фраз чи одного абзацу. Повна узгодженість між сюжетом, композицією, архітектонікою сприяє розкриттю теми, ідеї, концепції публікації. І навпаки, відсутність такої узгодженості не дозволяє авторові донести до читача основну думку свого матеріалу і своє бачення розв'язання проблеми.

Композиція – один із дієвих чинників і водночас наслідків текстотворчого процесу, тому й вимагає від автора і редактора осмисленого ставлення до себе.

Під час редакторського розгляду композиції тексту її доцільно поділяти на складники – основну, вступну і завершальну частини. Поділ тексту на частини – процес зовсім немеханічний. Адже механічне членування матеріалу на частини, прагнення кількісно зрівняти їх завжди завдає тільки шкоди. На газетних шпальтах суцільний текст має непривабливий вигляд і читається нудно, тому дуже часто його членують уже на останній стадії підготовки, фактично штучно розривають. І саме це завдає чималої шкоди змістові твору. Тому слід ретельно аналізувати композицію не тільки великого тексту, а й невеликої замітки. Виокремлення якоїсь частини тексту в самостійний елемент структури має бути обґрунтоване його змістом, метою, задумом автора. Перевіреном прийомом в оцінюванні композиції журналістського твору вважають аналіз його плану. Проте значна частина творів базується не на раціонально-логічних системах, а на образних конструктивних прийомах. І тут варто виходити насамперед із відповідності використання тієї чи тієї структури задумові автора, змістові матеріалу. Загалом композиція будь-якого журналістського твору має бути вмотивована саме цими чинниками.

Природно, що одне з головних завдань редактора зводиться тут до оцінки структури основної частини. При його вирішенні краще спиратися на смислові опорні пункти (основні тези), що дозволяють уникнути можливої втрати потрібної інформації. Смислові опорні її пункти можуть слугувати основою для складання робочого плану тексту, дають змогу оцінити його взаємозв'язки й взаємозумовленість, співвіднести обсяги розділів з урахуванням їхньої значущості.

Композиція тексту в межах конкретної теми зумовлена ще й стилем та жанром тексту. Кожен жанр має свої композиційні особливості. З іншого боку, композиція тексту є одним із жанроутворювальних чинників. Наступне завдання, яке стоїть перед редактором, – оцінка відповідності структури жанровим особливостям тексту. Різні функціонально-змістові типи мовлення, взаємодія раціонально-логічних і художніх структур у тих чи в тих пропорціях значною мірою залежать у журналістському тексті від того, який жанрово-стильовий його різновид

використовує автор. Проблема залежності особливостей структури тексту від жанру твору, від жанрово-стильового різновиду гостро постає саме в журналістських текстах (порівняно з текстами художніми, науковими, офіційно-діловими вони є стилістично і структурно різноманітнішими). На відміну від художніх творів структура творів нехудожньої літератури відзначається послідовністю викладу матеріалу, логічністю взаємозв'язків і пропорційністю частин. Вона обумовлена характером і внутрішньою логікою розвитку предмета, жанровими особливостями твору, а також авторською манерою викладу. Основою ж композиції всіх текстів є елементарні типи змісту: розповідь, опис, міркування, заклик. Ці елементарні типи визначають логіку розгортання змісту:

- часова і просторова логіка – для розповіді;
- аналітична логіка – для опису;
- індуктивна або дедуктивна логіка – для міркування;
- експресивна логіка – для заклику.

Під час редакторської оцінки оповідей і описів звертають увагу на те, наскільки вдало виділені вузлові факти, чи зрозуміла їхня суть, чи дотримується необхідна послідовність викладу, чи простежується зв'язок одного явища з іншим.

Під час аналізу міркування акцент роблять на структурній залежності між посиланнями й висновками. Якщо в міркуванні щось доводиться, перевіряють істинність значення аргументів. В описових та оповідних текстах вирішальне значення має оцінка фактичного матеріалу, в міркуваннях – перевірка того, чи впливають одні думки з інших.

Важливим структурним елементом журналістського тексту, провідним елементарним типом його змісту є міркування, аргумент – доказ, судження, положення, факт, які використовують під час доведення. У журналістському тексті аргументи використовують для обґрунтування теоретичних положень чи публіцистичних висновків. Поширеними різновидами аргументів є посилання на авторитетні джерела, статистичні відомості, виступи преси, белетристичні образи, свідчення очевидців та ін. Використання аргументів у різних видах журналістських текстів має свою специфіку. Так, у художньо-публіцистичних різновидах текстів як аргументи автор може використати не тільки логічні докази та раціонально-логічні побудови, а й емоційно-експресивні, емоційно-риторичні, художні структури, художні деталі, а у фейлетонному (сатиричному) тексті – навіть окремі дотепи, каламбури і т. ін.

Одним із головних типів аргументів у журналістиці є, як відомо, факт. Виступаючи тут текстоутворювальним чинником, він, власне, і формує специфіку журналістського тексту. Обсяг же фактичного матеріалу, характер фактологічної основи твору, сам добір фактів значною мірою обумовлені специфікою жанрово-стильового різновиду журналістського тексту. Залежно від цього автор може використовувати окремий факт чи цілу систему фактів. Зредукований до натяку чи ремінісценції факт використовують, зокрема автори деяких художньо-публіцистичних різновидів газетно-журнального тексту.

Композиція журналістського твору залежить і від екстралінгвістичних, і від власне лінгвістичних чинників, під впливом яких перебуває автор як суб'єкт дії. Тут виразно розрізняють два аспекти: зовнішній – конфлікт і внутрішній – проблема. Перший лежить на поверхні, другий – журналіст має виявити самостійно. Проблема, яку порушить журналіст у тексті, має пройти певні стадії розвитку на шляху до її вирішення. І тут автор виконує роль організовувального чинника. Тому в плані змісту важливу роль відіграють такі композиційні вузли:

- 1) опис і аналіз події, яка спричинила проблему (констатація фактів);
- 2) аналіз причин виникнення проблеми;
- 3) характеристика учасників події;
- 4) загальна оцінка конфліктної ситуації, соціальної проблеми, яка стоїть за конфліктом;
- 5) шляхи практичного розв'язання проблеми.

Композиційні вузли в журналістському тексті можуть бути розміщені в довільному порядку. Розташування композиційних вузлів на площині тексту, як і мовностилістичне їх втілення, залежить від авторського задуму і є засобом виявлення образу автора.

На підставі сказаного можна виокремити три основні вимоги до композиції журналістського тексту:

- 1) тематична однорідність частин тексту на кожному з рівнів ієрархії змісту;

- 2) логічна пов'язаність частин;
- 3) жанрово-стильова зумовленість вибору композиції.

Згідно зі словами львівського вченого М. Феллера, за всім цим має слідкувати літературний редактор, адже основною орієнтацією літературного редактора є врахування можливої читачької реакції. Він має з'ясувати, чи буде читачьке розуміння твору адекватним авторському замислові. Адже в цьому й полягає «ефективність структури повідомлення <...>, що читач розуміє і сприймає повідомлення згідно з замислом автора» [3, с. 5].

Архітектоніка тексту. Композицію будь-якого тексту відображає його архітектоніка. *Архітектоніка* – це організація твору в плані вираження його змісту.

Якщо поняття композиції стосується більше самого змісту тексту, то поняття архітектоніки – його форми, матеріалізації цього змісту різними графічно-знаковими засобами.

Існує три форми вираження змісту твору, його теми: абстрактно-мовна, або вербальна; візуально-образна; чуттєво-емоційна.

Абстрактно-мовна форма вираження змісту формує вербальний зміст твору, який не вичерпує всіх нюансів змісту, що актуалізується і в інших формах – образній, чуттєво-емоційній. Усі три форми доповнюють одна одну у вираженні цілісної думки. Візуально-образна й чуттєво-емоційна форми є носіями чітко не структурованого, синтетично чуттєвого відображення дійсності й емоцій людини. Вербальна форма, навпаки, репрезентує структурований, опрацьований свідомістю аналітичний зміст твору. Вербальна форма змісту є суто людською формою вираження, і вона, як жодна інша, має правила організації та культуру використання. Саме на ній поширюються норми українського правопису, культура вживання мови.

Візуально-образна форма поряд із мовною є первинним, природним носієм змісту твору. Мовна форма щодо образної виступає вторинною формою, так само як вторинною, набутою, є друга сигнальна система відносно першої сигнальної системи (формою першої сигнальної системи, нагадаємо, є психічні реакції у вигляді образів, уявлень, що супроводжуються рухами, мімікою, жестами, звуковими реакціями). Візуально-образні реакції людини не спонтанні – вони завжди регулюються предметом впливу, мотивом, метою, смислом. Міміка і жести ведучого з екрана, голосові модуляції журналіста по радіо, словесні образи у творі, на фото, ілюстрації до тексту – все має бути в рамках обраної автором теми.

Образна форма змісту може бути інтеріорною, прихованою, вираженою словесно, і екстеріорною, вираженою зображенням – фото, ілюстрацією тощо. В будь-якому разі образ має бути тематичним. Він є чи не найголовнішою формою існування теми в момент виникнення авторського задуму. Тільки теми високого рівня узагальнення більшою мірою спираються на слово, ніж на образ.

Чуттєво-емоційна форма існування теми пояснюється наявністю у психіці людини постійних емоційних станів, які є тлом для розумової діяльності. Через це зміст твору завжди емоційно забарвлений. Практично нульових емоційних станів не буває. Емоції у вигляді фонових, неусвідомлених станів постійно супроводжують зміст. Мовне вираження емоцій та їх усвідомлення пов'язане з появою сильних збуджень емоційного характеру.

Висновки. Отже, композиція – це зумовлене змістом (темою, стилем і жанром) структурування тексту, гармонійне співвідношення його частин. Основою композиції тексту є елементарні типи змісту (розповідь, опис, міркування, заклик, які й визначають логіку розгортання змісту. Редакторські вимоги до композиції тексту: 1) тематична однорідність частин тексту на кожному з рівнів ієрархії змісту; 2) логічна пов'язаність частин; 3) жанрово-стильова зумовленість вибору композиції.

Редактор має добре попрацювати над композицією тексту, зробити часом із невдалого авторського матеріалу добре структурований текст, адже все це впливає на ефективність такого тексту, на його значущість для реципієнта. Завдання редактора полягає у тому, аби з неякісного зробити якісне, винести головну ідею і подати її так, аби це хотів хтось прочитати і отримав від цього користь. Це підтверджує бачення К. Накорякової: «Ефективність журналістського виступу і його літературна досконалість – поняття нерозривні. Одне з найважливіших завдань редагування – допомогти автору досягти цієї досконалості...» [2, с. 5].

Література

1. Тимошик М. Видавнича справа та редагування : навч. посіб. / М. Тимошик. – К. : Наша культура і наука. – Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.
2. Накорякова К. М. Редактирование материалов массовой информации / К. М. Накорякова. – М., 1982.
3. Феллер М. Д. Эффективность сообщения и литературный аспект редактирования / М. Д. Феллер. – Львов, 1978.
4. Григораш Д. С. Журналістика у термінах і виразах / Д. С. Григораш. – Львів : [б. в.], 1874.
5. Иванов В. Ф. Техніка оформлення газети / В. Ф. Иванов. – К. : [б. в.], 2000.
6. Иванченко Р. Г. Адекватність розуміння і ясність тексту / Р. Г. Иванченко. – К. : [б. в.], 1891.
7. Иванченко Р. Г. Літературне редагування / Р. Г. Иванченко. – К. : [б. в.], 1970.
8. Иванченко Р. Г. Мовний штамп в літературній практиці / Р. Г. Иванченко. – Львів : [б. в.], 1965.
9. Иванченко Р. Г. Работа редактора над точністю слова і стилістичністю викладу / Р. Г. Иванченко. – К. : [б. в.], 1962.
10. Лазарева Е. А. Заголовок в газете / Е. А. Лазарева. – Свердловск, 1989.
11. Лазебник Ю. Проблеми літературної майстерності в журналістиці / Ю. Лазебник. – [б. в.], 1963. – С. 236.
12. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості: Проблеми майстерності / Д. М. Прилюк. – К. : [б. в.], 1983.

Серажим Е. С. Композиция и архитектура текста: принципы редакторского вмешательства.

В статье рассматриваются особенности редакторской работы на уровне структурной организации журналистского текста. Автор разграничивает композиционные структуры художественного и нехудожественного текста, определяет соотношение понятий композиция журналистского произведения с родственными понятиями сюжет и архитектура текста. Опираясь на оценки современных ученых, исследовательница выделяет два вида редактирования журналистского текста – универсальное и специальное и указывает их отличия. В статье описана специфика редакторского рассмотрения композиции текста и его значимость, а также необходимость анализа структуры основной части. Подчеркивается определяющее влияние факторов, формирующих жанр, на композиционные особенности журналистского текста, в основе которых лежат элементарные типы содержания – повествование, описание, размышление, повеление. Они обуславливают логику разворачивания содержания. Исследовательница раскрывает специфику редакторской работы с каждым из перечисленных выше типов содержания, показывает решающую роль факта в аргументации журналистских текстов и зависимость размещения композиционных узлов в плоскости текста от авторского замысла. Автор формулирует три главных требования к композиции журналистского произведения и задания редактора в работе с ним.

Ключевые слова: композиция, сюжет, архитектура, журналистский текст, редакторская работа, типы содержания.

Serazhym K. S. Composition and Architectonic Text: the Principles of Editorial Intervention. The article is about the features of editorial work at the level of structural organization journalistic text. The author delineates the compositional structure of art and non-fiction text clarifies the concept of composition ratio of journalistic work with related concepts and architectonic story text. Based on considerations of modern scientists, researcher identifies two types of editing journalistic texts – universal and special and determine their specificity. The article says customer review specifics composition of the text and its importance, and the need to examine the structure of an entity. Determining influence of factors, which forms the genres, is underlined on the composition features of journalistic text, the basis of which in turn is the basic content types – narrative description, considerations call. They determine the content deployment logic. The researcher highlights the specific editorial work with each of the above types of content, shows a decisive role in the argument of fact and journalistic texts dependence locations composite nodes in the plane of the text of the author's intention. The author defines three basic requirements for the composition of journalistic work and task editor to work with him.

Keywords: composition, plot, architectonic, journalistic text, editorial work, types of content

Адреса для листування: vserazh@ukr.net